

ԼԵՉՈՒ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ձեռագիր, բարին ու գեղեցիկը խնդրել
միակ վախճանն է մարդու:

Ո. Ս. Տ.

ԽՄԲԱԳԻՐ—ՏԷՐ

Հ. ՍԵՐՈՎԲԻ ՏԵՐՎԻՇԵԱՆ

ՅՈՒԼԻՍ. — ԹԻՒ 7

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

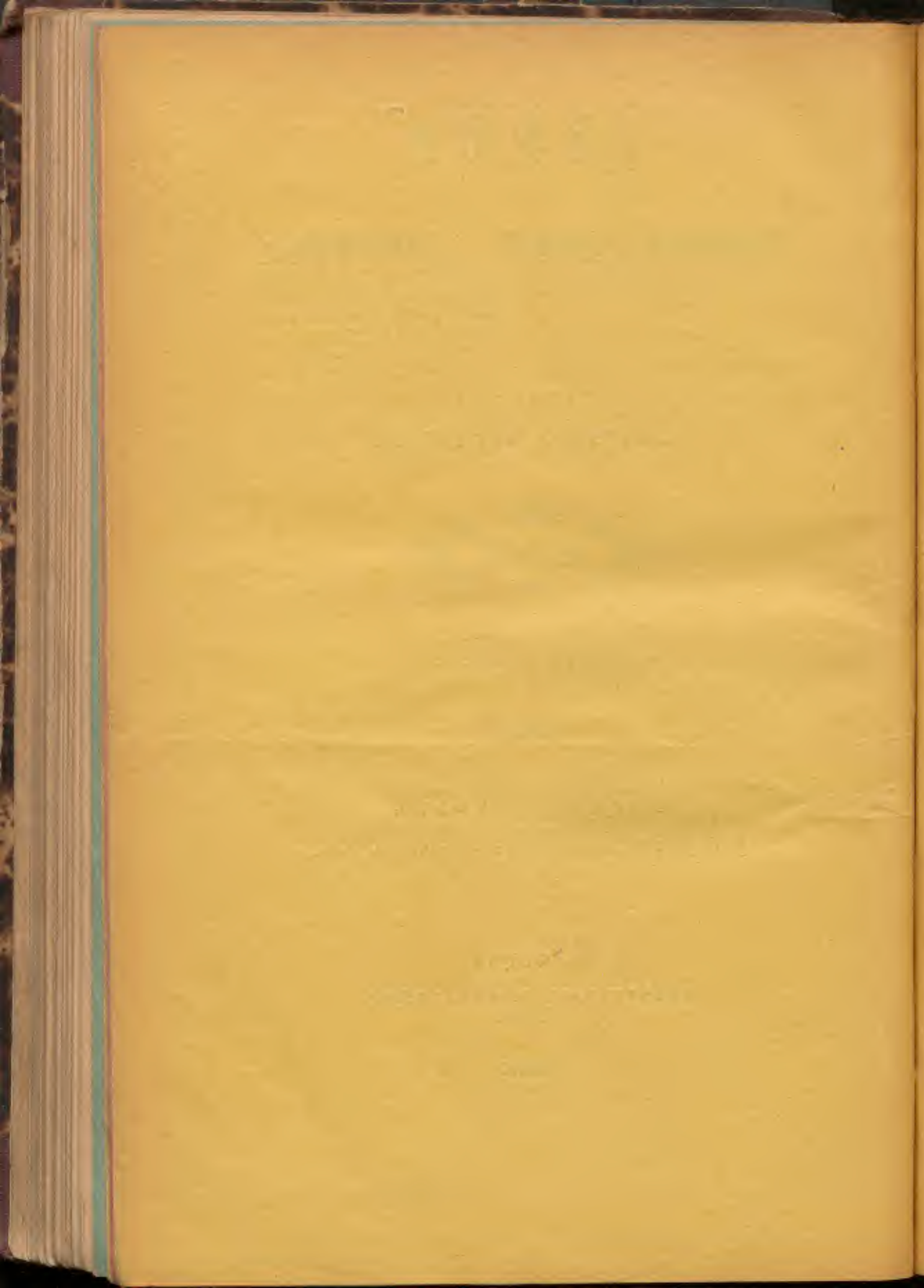
Բննութիւնն բնադասութեան : — Արդիւր եւ լեզու :

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ

(Արամեան)

—
1887

Ամսօրեայ ուսումնաքերքիս տարեգինն է կանխիկ կէս Օսմանեան ոսկի : Թիբասարի ծախիւք վարսուն արծաթի դահեկան : Առանձինն կը վանառուի ճինգ դահեկանի :

Բաժանորդ գրուիլ ուզողները դիմելու են առ Ա. Պիպեռնեան, Պոլիս՝ Յակոբեան խան, Թիւ 14 : Նաեւ Խմբագրութեան անկ եղող գրուրիւնք պէ՛տք են ուղղուիլ մի եւ նոյն տեղն՝ Խմբագրին հասցէիւ :

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Հնդեւրոպական Նախալեզու	դահեկան	20
Հայական՝ Բ. (Գեւմ. լեզուալ)	»	30
Յուսիսեայ պատասխանատուութիւնք		
Ա. եւ Բ. (Յունարենէ քարգմանուած)	»	5

Այս գործերն ստանալ ուզողները կրնան դիմել Պիպեռնեան գրասուն Պոլիս՝ Յակոբեան խան, Թիւ 14 :

Լ Ե Չ Ո Ւ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ԱՍՏՈՒԱԾ ԵՒ ՀԱՄԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ

Այդ խիստ համաստուածեան կրկին ձեւերէն զորոնք յիշատակեցինք, զանազանելու ենք երրորդ մըն ալ, որ գերաշխարհիկ Աստուած մը, Աստուծոյ եւ աշխարհի մէջ գոնէ առերեւոյթ տարբերութիւն մը կ'ընդունի: Այս երրորդ ձեւէն են՝ Բխականութիւն (émanatisme), Անձնատրական-համաստուածութիւն եւ Կէս-համաստուածութիւն:

Բխականութիւնը կը քարոզէ թէ աշխարհս արտաքս հոսում մըն է բացարձակ ակնաղբեր՝ հետզհետէ նուազելով կամ զիջանելով: Ուրեմն բովանդակ տիեզերք յայտնութեանց աստիճանաւորում մըն է, որուն ամէն մէկ աստիճանը կամ անդամն որչափ հեռանայ ակնաղբիւրէն, այնչափ կը կորսնցնէ աստուածային էութենէն: Սակայն Բխականաց այդ տարբերութիւնն որ Աստուծոյ եւ աշխարհի մէջ կը դնեն, իրական չէ. վասն զի արտաքս հոսողը միշտ նոյն կը մնայ անոր հետ ուստի կը հոսէ, ինչպէս գետակին ջուրը տարբեր չէ իւր աղբիւրէն: Բխականութիւնն եթէ պատմականօրէն նկատուի՝ խիստ էախօսական համաստուածութեան պատրաստութիւնն է: Սոյն աղանդը մեր դէմ կ'ելլէ Արեւելեաց ամէն կրօններուն մէջ, Հնդիկք կը վարդապետէին թէ փարապրահմա կամ Պրահմա անսեռ ընդհանուրն է, անըմբռնելի, անանուն: Ասկէ կը բխեն երեք դիք՝ Պրահմա, Վիշնու, Շիվա կամ արգասաւորիչ, պահպանիչ եւ ապականիչ զօրութիւնք բնութեան: — Պարսիկք կը կարծէին թէ բացարձակ,

յաւիտենական էակն՝ (անստեղծ Ջրուանն) ինքզինք յայտնած է Որմզդի՝ լուսաւոր կամ բարի, եւ Արհմնի՝ խաւարին կամ չար սկզբանց վրայ։ Այս գերազոյն բխումներէն յառաջ կուգան աշխարհիս ամէն էակներն։ — Եգիպտացւոց կրօնին համեմատ՝ յաւիտենական, անսահման, անբովանդակելի առաջին էակէն կը բխին երեք գերազոյն էակք, ասոնցմէ ութ առաջին կարգի դիք եւ այս վերջիններէն դարձեալ տասուերկու երկրորդ կարգի դիք, որոնք երեւելի աշխարհին ստեղծիչներն են։ — Սոյն բխական վարդապետութեան քարոզիչ էին նաեւ Նոր-փյոթոնականի, Կնոսքիփեանի եւ Քապպադոքսիի։

Անձնաւորական քիսկանութիւնը զԱստուած գերաշխարհիկ անձ մը կը նկատէ, որմէ յետոյ տակաւ կը բխեցնէ զաշխարհ։ Աստուած անորոշ, անըմբռնելի էակ մըն է։ Սա երկու ճիւղ բաժնուելով սկիզբ կ'ըլլայ մէկ կողմէն բնութեան եւ միւս գիւղէն բնութեան վրայ իշխող հոգւոյն։ Այսպէս Յակոբ Պէօմ, որուն նման վարդապետութիւններ կը քարոզեն նաեւ Շեղլինկ ու Հեկել։

Կես-հաւաստաւորութիւնը զԱստուած նիւթոյ հետ կը նոյնացնէ։ Պղատոն եւ Արիստոտէլ սոյն կարծիքը կը տածէին թէ եւ ոչ այնչափ յստակ կերպով, զոր յետոյ յայտնի քարոզած են արաբացի Արիստոտելեանք։ Ասոնք կ'ընդունէին յաւիտենական նիւթ մը եւ յաւիտենական Աստուած մը։ Աս երկուքն էութեամբ միացնելու համար՝ Աստուծմէ կը բխեցնէին անընդհատ շարք մը իմացականութեանց, որոնք հետզհետէ կը տկարանային մինչեւ մարդկային հոգիներն։

Համաստուածութիւնը սուտ ուստի եւ մերժելի դրութիւն մըն է, վասնզի աշխարհս մոռաց հակառակ կերպով կը մեկնէ։ Համաստուածեանց ինչպէս նաեւ Աստուածեանց (théiste) բուն պաշտօնն է ցոլցնել թէ ինչպէս սահմանաւորն անսահմանէն, փոփոխականն ու զանազանն անփոփոխական եւ անզանազան (միութենական) բացարձակէն յառաջ կու գայ։ Իսկ Համաստուածեանն հաստատելով թէ աշխարհի անսահմանն ու անփոփոխական սկիզբն աշխարհի սահմանաւոր եւ փոփոխական իրաց հետ նոյն էութիւնն ունի, կը հաւանի

խոշոր հակասութեան մը, իբր թէ անսահմանը՝ սահմանաւոր, անփոփոխականը՝ փոփոխական, Աստուած՝ եմ եւ լինիմ ըլլայ միանգամայն։ Սակայն այսպէս զԱստուած աշխարհիս հետ շփոթելով ոչ ճշմարիտ Աստուծոյ եւ ոչ ճշմարիտ աշխարհի մը կը հասնի։

Էպիսոսական համաստուածութիւնն միայն բացարձակը կը նկատէ եւ զայն՝ անսահմանական եւ անփոփոխական էակ մը դնելով՝ շատ ուղիւ կը սահմանէ, բայց նոյն միջոցին աչքէն կը կորսնցնէ իրական աշխարհս, ուստի եւ զայս մեկնելու կը տկարանայ։ Հնդիկք եւ Եգէականք զաշխարհ լոկ երեւոյթ ու պատրանք կը համարին։ Բայց նաեւ Սփինոզա որ ըմբռնելի իմաստասիրութիւն մը տալ կ'ուզէ, զաշխարհ անըմբռնելի կը թողու։ Վասնզի յատկութեանց՝ գոյացութեան հետ յարաբերութիւնն որպիսի կերպով թէ ըմբռնել ուզենք, եթէ իբրեւ լոկ մտաւորական որոշմունք եւ եթէ ստուգիւ իրական սեպականութիւնք գոյացութեան, Սփինոզայի բացարձակ եւ ամէն ժխտականութիւն (negation) մերժող գոյացութենէն չեն կրնար մեկնուիլ լի ժխտականութիւններով աշխարհիս իրերն, ընդհանրապէս ոչ լինելութիւն, ոչ յաջորդութիւն, ոչ փոփոխութիւն, նաեւ եթէ ըստ երեւութին միայն մեկնել ուզենք։ Նաեւ չորս եղանակներն (mode) (միտք եւ կամք՝ հոգւոց աշխարհին եւ շարժում ու դադարում՝ մարմնոց աշխարհին համար) մուծանել իբր չի փոխեր։ Վասնզի եթէ սահմանաւոր են եւ ժխտականութիւն ունին՝ բացարձակ գոյացութենէն չեն կրնար ըմբռնուիլ, իսկ եթէ անսահման եւ առանց ժխտականութեան են, աշխարհս անոնցմէ անկարելի է մեկնուի։

Տիեզերաէպոսական համաստուածութիւնն փոփոխական աշխարհիս իրականութեան վրայ կը պնդէ, բայց ստիպուելով աշխարհի բացարձակ սկիզբը վերցնելու։ Վասնզի փոփոխութեաց հոսանքին մէջ կը բերէ բացարձակն, որով սա եւս փոփոխական կ'ըլլայ։ Եթէ Նիւթակենդանականք կ'ընդունին թէ աշխարհիս երեւոյթներն ու փոփոխումներն աշխարհի ոգւոյն անմիջական ազդեցութիւնք (արդիւնք) են, կը նշանակէ որ լինելութեան վիճակի մէջ են, աստի եւ չեն կրնար

յինքեան կատարեալ եւ անփոփոխական ըլլալ: Եւ զարգացողական դրուքեան ⁽¹⁾ (système d'évolution) համեմատ բացարձակն երբեք ըլլալիքը չ'ըլլար: Եւ զուտ ջանք մըն է կատարելագործութեան, բայց գոյութեան ամէն ձեւերուն մէջ միշտ սահմանափակ եւ անկատար մնալով: Իրաւ է Հեկեւ կը ջանար Սփինոզայի սառած գոյացութիւնն հոսեցնել եւ անփոփոխական ելութենէն անդադար լինելութեան վիճակին փոխել, բայց ասով կը բարձուէր ամէն անսահմանականութիւն եւ բացարձակութիւն:

Բխականութիւնն ալ նմանապէս Աստուծոյ բացարձականութիւնն ու անսահմանականութիւնը կանգուն բռնել չի կրնար: Վասնզի աշխարհիս արտահոսումը բացարձակ սկիզբէն ուրախի կերպով թէ մտածուի, սա միշտ իւր բովանդակութենէն կը կորուսանէ եւ այսպէս իւր անսահմանականութիւնը կը տուժէ: Իսկ երբ անձաւորական հաւատարմութիւնն ալ աշխարհիս բացարձակ սկիզբն իրեւ գերաշխարհիկ, անձնաւոր հոգի մը կ'որոշէ, բացարձակ անձնաւոր Աստուծոյ ուղիղ գաղափարէն դարձեալ կը հեռանայ՝ աստուածային ծնունդ կամ սերունդ դնելով եւ ասոր հետ տիեզերաց կազմութիւնը չ'փոխելով եւ այսպէս Աստուծոյ զանցականութիւնը (transcendence) բառնալով եւ անսահմանականը սահմանաւոր ընելով: Նոյնն ըսելու է նաեւ Կես-հաւատարմութեան վրայ: Աստուծոյ հոգիէն հոգիներ թիւելով՝ հարկաւ նա սահմանական կ'ըլլայ:

Համաստուածութիւնը, Նիւթականութեան պէս, գոհացուցիչ մեկնութիւն մը չի տար աշխարհիս կազմութեան: Թէեւ նա քան զսա յառաջադէմ կը հանդիսանայ՝ մի միակ, բացարձակ սկիզբ մը դնելով աշխարհի, սակայն երեւութից աշխարհի բազմութենէն զայն կամ բոլորովին կ'անջատէ կը զատէ, կամ անոր մէջ կ'ընկղմէ: Համաստուածութիւնն ոչ բնական աշխարհն եւ ոչ ալ մարդկային հոգին կարող է մեկնել:

(1) Յուլիս ամսուան Թերթին մէջ, էջ 113, 114 սխալմամբ գրուած է քիսականութիւն, որ բլլալու էր զարգացողութիւն կամ զարգացողական դրութիւն:

Բնութեան աշխարհը կը ցուցնէ նա իբրեւ բազմութիւն մը որպիսութեամբ տարբեր տարերաց եւ ասոնց զօրութեանց : Իսկ այս զօրութիւններն աստուածային էակի մը երեւոյթը կամ եղանակաւորումն ըմբռնել՝ քմածին եւ նոյն իսկ մտաց հակառակ կարծիք մըն է : Մարդկային ոգին՝ ըստ վկայութեան գիտակցութեան՝ անհատական , անձնիչխան , անձնաւոր էակ մըն է , ուստի եւ չի կրնար ընդհանուր գոյացութեան անանձն եղանակաւորումը կամ երեւոյթն ըլլալ : Վերջապէս ազատութեան , բարոյական եւ ընկերական կարգի վրայ խօսք չի կրնար ըլլալ հոն՝ ուր անհատական ինքնակացութիւն չկայ , ուր ամենայն ինչ մէկ էակի երեւոյթք կամ գործողութիւնք են : — Սակայն կ'առարկուի թէ աշխարհի համաստուածական ըմբռնումն անխորշելի է , եթէ Աստուծոյ բացարձակութիւնն ու անսահմանականութիւնն անխախտ մնայ : Վասնզի եթէ Աստուած եւ աշխարհ էութեամբ մի չեն , այլ աշխարհ արտաքոյ Աստուծոյ է , այն ատեն սա աշխարհաւ սահմանի տակ կը փակուի : Սակայն յետոյ պիտի ցուցնենք որ աշխարհս թէեւ էութեամբ տարբեր , բայց բացարձակ կերպով զատուած չէ Աստուծմէ , եւ անոր կամօք ստեղծուած պէտք է ըմբռնուի : Իսկ այս եղանակաւ՝ աշխարհս Աստուծոյ բացարձակութիւնն եւ անսահմանական կոտորելութիւնը չի սահմանափակեր :

ՀԱՅԱԿԱՆՔ

2.

Բազում բառին հետ կը համեմատուին հնդ. բանու , իսկ բազում լծորդ ունի հնդ. բանու , զնդ. բանու , նպ. ۱۳۱ եւ յն. ۱۳۱. Ասոնք հնդեւրոպական bhagh մայր արմատէն կը հանուին , որ կայ հնդիկ լեզուին մէջ բանի ձեւով եւ իմաստն է անիջ եւ այս նշանակութենէն գիւրաւ կը մեկնուին թէ բազում եւ թէ բազում : Նախալեզու էջ 95 առջինէն ծագում առած ցուցինք նաեւ բազմեղ բայն , զոր գարծեալ կը

դենք իբրեւ հաւանական. Հոս կը պատկանի անշուշտ քաղմական ալ: Եթէ քաղմէջ քաղումէն ածանցած է, ստուգիւ քաղմութեան մեջ նստիլ կը նշանակէ հարկաւ: Բայց կայ նաեւ նպ. Ը. (խնջոյք), որմէ կրնան թերեւս միջնորդուիլ թէ քաղմէջ եւ թէ քաղմական:

Մեզ եւ ասկէ միզել, հնդ. հնագոյն ձեւով միզի եւ նորագոյն ձեւով միհ եւ ասկէ մեհա (մէզ), յուն. *δινεω*, լատ. *mingere*, նպ. *دین*, եւ զնդ. միզ եւ մահա (մէզ): Նախալեզուեան *migh* արմատը կը նշանակէր, որչափ կ'երեւայ, կարելի: Տես նաեւ Նախալ. 99:

Վազել, վազս առնուլ, վազվազել, կ'ենթադրեն նախալեզուեան մայր արմատ մը *vagh*, որուն գոյութիւնը կը ստուգուի դուստր լեզուաց բազմաձայն վկայութեամբ: Համեմատենք հնդ. վահ, զնդ. վազ, լատ. *veho*, հսլ. վեծոն, գոթ. *vigan*, որոնք ընդհանրապէս շարժիլ, երթալ, *sarui*իլ կը նշանակեն: Հոս կը պատկանի թերեւս նաեւ աւազակ իբր հրոսակ, որ հրոս (հոսել) արմատէն է: Նոյն վազ արմատն ու սղեալ ձեւն առած է հետեւորդ *s* ին պատճառաւ՝ ուսնուլ բային մէջ, որ *s* սահմանատառով ածած ուս արմատէն կը բխէ: Համեմատէ ընդ ուս (խաղալ), ուս-ոսել:

Զեկնում, հնդ. հան, զնդ. զան, նպ. *دند* 'دز որոնցմէ կը հանուի նախալեզուեան *ghan* զարնել, սպաննել: Նախալեզու էջ 80 այս արմատին բերինք նաեւ մեր զախիլ բառն == զեկնումն:

Հոս կը դադրինք կոկորդածին Զի օրինակ բերել, բայց սա ուրիշ նկարագիր ալ ունի, զոր պիտի յիշատակենք: Ուսկայն այս ձայնին նախալեզուեան *gh* հնչող թաւ կոկորդանէն ծագման օրինակներն աւելի առատ եւ ստոյգ, ուստի եւ բաւական են ապացուցանելու իւր այս յատկութիւնը:

Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ

Ինչպէս մեր նոյնպէս ուրիշներու կողմէ մեկնուեցաւ երբեմն: Բաւական ժամանակ վրայ անցաւ եւ մենք տրուած

նախկին մեկնութիւններն ըստ օրինի կշռելէն ետեւ՝ ահա մեր նախապէս յայտնած երկու կարծիքը դարձեալ հաստատելու կը ստիպուինք։ Եթէ այս (սան, աշակերտ) պարսիկ բառի մը գոյութիւնն ստուգուի, շատ հաւանական է որ վարդապետին առաջին մասը նոյն բառն ըլլայ, ուստի եւ վարդապետ՝ աշակերտաց-պետ նշանակէ։ Սակայն սա կէտն ալ սուանց զիտողութեան պէտք չենք անցնիլ, որ երբ մենք վարդապետն = առաջնորդ բանի կը մեկնէինք՝ գոթ. vaurd կամ լատ. verbum բառերուն նմանութեամբ՝ իրականութենէ չէինք խոտորեր․ վասնզի թէ՛ պարսկերէնն եւ թէ՛ գոթական ու լատինական բառերն ստուգիւ նոյն ածանցական ձեւերն էին միեւնոյն պարզագոյն հնդեւրոպական var (զարգացուցանել, կրթել, ուսուցանել) մայր արմատին, որ հին բալտիկական լեզուին մէջ իրապէս գոյութիւն ունի՝ նոյն պարզութեամբ եւ ուսուցանել նշանակութեամբ։ Բայց թողունք այս մեկնութիւնն իւր հաւանականութեան մէջ։ Մենք չենք միտեր յաւելտ կրօնական իմաստ տալու մեր բառին, մանաւանդ սա պատճառաւ՝ որ եթէ կրօնական նշանակութիւն ունենար, Աւետայի մը պէս բաւական ընդարձակ կրօնագրոց մէջ իւր բախարիական լծորդը կը գտնուէր։ Դարձեալ վարդապետ որ պարսիկ-պահլաւիկ լեզուէ պատրաստ առնուած օտար բառ մըն է, եթէ կրօնական իմաստ կրէր նախապէս՝ այնչափ զլւրաւ չէր մոռցուեր ու կորսուեր, ինչպէս աշակերտին լծորդը չէ՛, որ խնամով պահուած է, եւ որուն սկզբնական նշանակութիւնն ալ զուտ կրօնական էր։ Վարդապետ՝ նոյն իսկ մեր մէջ սոսկ կրօնական իմաստով գործածուած չէ միշտ։ Արդ այս պատճառները կը յորդորեն զմեզ վարդապետին բուն խաղախալս իմաստ տալու, ուստի եւ ընդունելու թէ նախապէս քաղաքացի, ժողովրդապետ կամ քաղապետ կը նշանակէր։ Պերսեպոլսոյ հին պարսկերէն սեպագիրք գիտեն վարդապետ (քաղաք)․ նաեւ նալ․ չ (ժողով, շորջանակ) բառն, որուն հին ձեւն էր վարդ, սոյն մեր կարծեաց բաւական հաւանականութիւն կուտայ։ Վերջապէս գերդաստան՝ իւր ամբողջութեամբն օտար պարսիկ բառն (որ իբր ժողովնոյ, ժողովորդ կը նշանակէր անշուշտ), այդ մեր

տուած մեկնութեան հաստատութեան զօրաւոր նեցուկ մըն է : վարդ ու գերդ միեւնոյն օտար պարսիկ բառերն են , նոյն կամ նման նշանակութեամբ . առաջին ձեւէն շինուած է վարդապետ = ժողովրդապետ , երկրորդէն՝ գերդաստան = ժողովուրդ , երկուքն իմաստիւ զանազանուելով բարդութեան վերջին մասերուն ազդեցութեան ներքեւ : Թէ՛ վարդապետ եւ թէ՛ գերդաստան բնիկ պարսկերէն են , սակայն առջինն աւելի յառաջ մտած կ'երեւայ Հայոց մէջ , գոնէ՛ վ եւ գ (վերջինն առջինին ծագումն է) ձայներուն յարաբերութիւնն այսպէս կարծել կուտայ մեծ հաւանականութեամբ : վերջապէս վարդապետին քաղաքային նշանակութեան նկատմամբ կը յիշատակենք Յունաց *δεσπότης* բարդ բառն , որ թէեւ սկզբնապէս *σανκտեր* , *սան-պետ* կը նշանակէր , սակայն յետոյ հայերէն բառին շատ նման կրօնական իմաստ առած է տալիս :

ՆՐԵՇԱԿ

Եթէ այս մեր ածանցական բառին սկզբնական կերպարանքը նորոգենք՝ կ'ունենանք պրայսակ⁽¹⁾ , որմէ դիւրին է նաեւ նախնական նշանակութիւնն հասկնալ , որ է առաքեալ : Այսինքն հրեշտակ=պու-խ-սակ՝ ածանցք մըն է պրա (առ) նախդրէն , իս կամ իշ⁽²⁾ բայական արմատին դերբայ անցեալէն

(¹) Ա եւ Ի միանալով ԱՅ կրկնաձայնը կը շինեն եւ այս յետոյ նուազելով կ'ըլլայ Է , իսկ մեր մէջ նաեւ Ե , ինչպէս յայտ է հրեշտակ գրութենէն , որ նախապէս հարկաւ հրէշտակ կը հնչուէր : Սոյն երեւոյթը կը տեսնենք նաեւ ԴԵՆ եւ ԴԵԻ գրութեանց մէջ , ուր Ե նոյն կրկնաձայնի ամփոփում է , ուստի եւ գրուելու էր գոնէ Է : Կայ նաեւ ՀՐԵՏԱԿ գրուած , եթէ չենք սխալիր , զոր լոկ աղաւաղութիւն կրնանք համարիլ , որուն առիթ եղած է թերեւս Բ յարաձայն հնչիւնը :

(²) Հնդկի. զանգիկ եւ պարսիկ լեզուաց մէջ Ս ասամականն հարկ է Շի դառնայ , երբ իրմէ առաջ Ի կամ ՈՒ ձայնաւորները գան : Այս օրինաց տակ չէ հայ լեզուն եւ այս պարագայ միայն բաւական է հրեշտակին օտարութիւնն յանդիմանելու՝ թէ նոր պարսկ. *آتش* բառն է :

(իսսա⁽¹⁾ կամ իշսա), որուն վրայ եկած է կա⁽²⁾ կամ կ մաս-
նիկն ալ վերջապէս:

Արդ ոչինչ կասկած ունենալով սխալելու՝ կրնանք վճռել
թէ հրեշտակ իւր ամէն մէկ կազմիչ մասերովն օտար է լեզուէս,
ուստի եւ բոլոր բառն հարկաւ:

Նախնական պ տակաւ փ այսինքն պի թաւ հնչիւնն առ-
նելով, մեր մէջ վերջապէս լոկ ի չունչը կրնայ մնալ նախըն-
թաց շրթնականն իյնալով, ինչպէս յայտնի է բնիկ հայերէն
հայր, հոր, հերս եւայլն բառերէն, որոնց յունարէն լծորդ-
ներն πατήρ, παῖρ, παῖρος իրենց նախաւոր ձայները սլահած են:
Այդ փոփոխութեան կողմանէ օտարութեան նշան չունի հրեշ-
տակ: Սակայն պրա մասնիկն, որով ածանցուած է անիկայ,
հրա ձեւով ուրիշ հայ բառի վրայ չ'երեւար ապահովապէս:
Այսպիսի է հրաւնսն պարսիկն ալ, որուն հայութեան բա-
նասէր մը կարծենք չի հաւատար: Մեր կարծեաց համեմատ
նոյն հրա նախդրին բուն հայական ձեւն է առ⁽³⁾, որ մեր
մէջ, ինչպէս յայտնի է, յաճախ գործածութիւն ունի եւ ի-
մանան ալ ձշգիւ նոյն է: Արդ՝ որովհետեւ միայն եկամուտ
բառերն հրա ձեւով նախդիր կը ցուցնեն՝ հրեշտակ հայազգի չէ:

Գաղով ածանցքիս բուն էական մասին՝ իս արմատին, կը
տեսնենք որ զայն մենք ալ ուրիշ քոյր լեզուաց պէս իսպառ
կորուսած ենք եւ պահած են արիականները միայն: Հին
պարսկերէն սեպագրութեանց մէջ իս աւանգուած է նաեւ
այն ցանկալի փրա նախդրովն եւ առաջն Նշանակութեամբ:
Համեմատենք անկ. եզ. 1. դէմք փրա-իշ-այաւ (առաքեցի,
առաքէի) եւայլն:

(1) Հնդեւրոպամայր լեզուի եւ յետոյ շատ դուստր լեզուաց մէջ ՏԱ մաս-
նիկը կրաւորականի զերբայ անցեալը կը շինէ: Մեր մէջ մեռած է նոյն
մասնիկն յիշեալ գործածութիւնը:

(2) Թէ ծանօթ Վ մասնիկը բառին վերջն հետեւորդ Ա ձայնաւորը կո-
րուսած է, յայտնի է նոյն մասնիկով ածանցածներուն յր. սեռականէն, որ
առանց բացառութեան կ'ըլլայ ԱՅ, ինչպէս հրեշտակԱՅ եւ այլն:

(3) Զայնաւորի տեղափոխութեամբ, որ դիւրաւ կրնար պատահիլ Բ սահուն
ձայնին քով ԱՌ հեշտեւ կը մեկնուի հնագոյն ՓՐԱ = ԱՐՓ = ԱՐՀ ձեւ-
երէն, վասնզի Ռ = ԲՀ:

Կը մնայ մեր բառին վերջին մասը՝ կ, զոր իբրեւ օտար դատապարտեւ չենք կրնար ընդհանրապէս, բայց մասնաւորապէս հրեշտակի ծայրն երեւցող կ մասնկին հայութիւնն աւել իրաւամբ կասկածելի կարող ենք ցուցնել, վասնզի նուազակա՛ն կամ փաղափշտիսն իմաստ չունի, որպիսի է մեր մէջ նոյն մասնկին սովորական կիրառութիւնն: Այսպէս նաւ, նաւակ, նաւակիկ. պատանի, պատանեակ, պատանեկիկ. մանուկ, մանկիկ. հայրիկ, աղիկ, հացիկ, ջրիկ եւայլն: Բայց թողունք կ մասնիկն, որուն օտարութեան վրայ պնդելն այնչափ ծանր չի կշռեր, երբ երկու առաջին մասերն նժարն արդէն կը հակեցնեն՝ զմեզ ստիպելու չափ որ հրեշտակին օտարութիւնն ընդունինք:

Արդ եթէ հրեշտակ բառն հայ չէ, անոր գաղափարն ալ հարկաւ չէ հայ: Ուրեմն հրեշտակ ինչպէս նաեւ դեր⁽¹⁾ Պարսիկներէն եթէ եկած են, նշանակութիւնը սա է, որ Հայերն երբ այն ազգին հետ դեռ յարաբերութիւն չունէին, նոյն աննիւթ էակաց զուրկ էին նաեւ ծանօթութենէն: Ապա թէ ոչ պիտի ստիպուինք ընդունիլ որ Հայերս զատ բառեր ունէինք երբեմն նոյն երկու գաղափարաց բացատրիչ եւ այժմ չունինք: Սակայն այսպէս ալ ենթադրելու բաւական հիմ չկայ. վասնզի նաեւ առսան կամ առսանայ՝ որ դեռ գաղափարն յայտնող ուրիշ բառ մըն է, նմանապէս օտար է եւ այն սեմական: Այս ազգէն սերած է թերեւս այս ալ, որ շունչ, ոգի կը նշանակէ եւ կը գործածուի հասարակօրէն պիղծ, չար ածականներով: Ուրեմն Հայք երկնապաշտ էին ուստի եւ Հնդեւրոպացւոց ամենահին պարզ կրօնը կը կրէին եւ խաղաղ հովուական կեանք մը կը վարէին՝ երբ դեռ դրացի ազգաց հետ հաղորդակցութիւն չունէին՝ իրենց մտաց ու սրտին մէջ տակաւին մտած չըլլալով դէռ կամ առսանայ տխուր գաղափարներն, որոնց ծագումն ու նշանակութիւնն ապստամբութեան ու խռովութեան յայտարար է: Իսկ հրեշ-

(1) Դեռ իբրեւ օտար կը յանդիմանուի նախածայն առամ նախանէն, որ հնչելու էր Տ եմէ բնիկ հայ բառ ըլլար. ինչպէս շատ տեղ բացատրած ենք, յատկապէս մեր Հնդ. Նախալեզու գործին մէջ: — էջ 87, 89.

Տակ, որուն գերբնական իմաստն Հրէից աստուածաշունչ կրօնը միայն կրնար ունենալ, յայտնի է որ մեր մէջ լոկ քաղաքական նշանակութիւն ունէր, եւ յետոյ կրօնական բառ եղած է վայելչապէս յատկացուելով Բարձրելոյն պատգամաւորաց: Նաեւ յունարէն *ἄγγελος* հրեշտակ որմէ յետոյ Լատինք եւ ասոնցմէ շատ եւրոպական ազգեր առած են, տակաւին հաստատուն ստուգաբանութիւն մը չէ ստացած. սակայն հաւանական է որ հնդեւրոպական *ang* (անկ անել, երթալ) բայական արմատէն սերած է, որուն հետ նշանակութեամբ նոյն արմատէ մըն ալ (իս երթալ), ինչպէս գիտենք, ծագում առած է նաեւ մեր հրեշտակն:

Ա Պ Ա Ն Ա Ր Զ Ա Ն

որ կենսոգործիւն կը նշանակէ, ունի աղաւաղեալ ձեւ մըն ալ ապարսեգան՝ յառաջ եկած ր սահուն ձայնին տեղափոխութեամբ. այսպէս նաեւ նոյն դիւրասահ ձայնին յառաջ անցնելովն երեւան եկած է ապարսն, որուն նախնական ձեւն է ապահար:

Ապահարգան ածանցքն երկու մասն ունի ածանցիչ՝ ապա եւ հարգան: Ապա կամ ապ եւ հաւնա կամ հաւ երկու անանջատ մասնիկներն իրարու ճիշդ հակառակ իմաստ կուտան ⁽¹⁾, առաջինն՝ ակնյայտ եւ վերջինը՝ միաւորիչ: Եթէ ապահարգան եւ հաւնահարգ (ազգակից, ընկեր) բառերն իրարու քով դնենք՝ այն երկու նախդիրներուն ներհակաւ զօրութիւնը լաւ կ'ըմբռնենք: Յիշեալ բառերն նոյն արմատական ծագումն ալ ունին, ուստի եւ հարգ՝ որ ազգակից, մտերիմ, ընկեր կը նշանակէր, սկիզբն եկած հակասական մասնիկներուն համեմատ՝ տարբեր իմաստ առած է: Հաւնահարգ՝ պարզապէս հարգ բառէն օտար չէ նշանակութեամբ, որ դիւրաւ կ'ըմբռնուի հաւնա նախդրին զօրութենէն, մինչդեռ ապահար-

(1) Համեմատէ ԱՊԱհարկ, ԱՊԱշնորհ, ԱՊԱհով, ԱՊուշ եւ ՀԱՄԱկամ, ՀԱՄԱգոր, ՀԱՄԱնուն եւայլն:

զան՝ անջատիչ մասնիկովն հակառակ նշանակութիւն առած է՝ մերժել զմեծիմն որ է կնարդոյութիւն։ Ոսկայն ուսով՝ մենք հարց բառին, որ առանձինն գործածութիւն չունի, կիւն իմաստը կրնանք տալ։ Հայ լեզուիս մէջ յաճախ կը գործածուին հարձ եւ հարսն (մտերիմ), որոնց վերջինն հայացած է ս փոխանակ զի ցուցնելով, իսկ հարձ պահլաւիկ փոխառութեանց ձեւով մնացած, ինչպէս շատ տեղ յիշատակեցինք։ Ուրեմն ապահարզան կը նշանակէ յատկապէս՝ մերժել (ի մտերմութենէ) ի հարսնութենէ։ Հարսն նաեւ իւր հոլովական ու ածանցական ձեւերով սոյն մեկնութեան ամուր նեցուկ մըն է։ Համեմատէ հարսունց, հարսանիք։

Իսկ հարզ (ուստի եւ հարսն եւ հարձ), դարձեալ ածանցք մըն է, հար (=հրա) նախդրէն եւ զա, զան (ծնանել) արմատէն, որուն սերունդ են նաեւ ազն (ասկէ ազնիւ, որմէ ազնուական), ազաս, եւ հարազաս (=հրազատ)։ Բաղդատէ նպ. ۱۱۱۱ եւ ۱۱۱۱, նոյնպէս ۱۱۱۱ (զաւակ, որդի)։ Նմանապէս հին բաղտրիարէն ֆրագաիւնի « սերունդ, զաւակ » կը նշանակէ։ Ուրեմն հարզ (հարսն) նախապէս մեծիմն, ազգական կը նշանակէր միայն եւ յետոյ հարսն նշանակութիւնն ստացած է։ Թէ այս ամէն բառերն օտարածին են՝ կը մասնէ զա, կամ զան (հնդեւրոպամայր ձեւն է ga, gan) որուն հայական ձեւն ծին եւ ասկէ ծնանել։ Կ'ուզենք ըսել, ինչպէս որ արդէն մեկնած ենք, հնդեւրոպածին ց ձայնէն հայերէն գ չի սերլոր այլ ծ, ուստի եւ ամէն գ ունեցող բառ որ այն սերունդն ունի՝ բնիկ հայերէն չէ։

Եթէ ապահարզան մեր բառը չէ, կնաթողութեան սովորութիւնն ալ հայական չէ։ Կրնանք այսպիսի նշանակութեամբ հայ բառի մը չգոյութենէն հետեւցնել թէ Հայն՝ համեստ էր եւ ամուսնական սիրոյն հաւատարիմ կը մնար միշտ։ Նաեւ չենք կրնար պնդել թէ բառն առնելէն ետեւ՝ նոյն վատ սովորութիւնն ալ սկսած ըլլայ։ — Ոչ իւր այլ օտարին սովորութիւնը բացատրելու հարկն օտար բառ առնելու կը ստիպէ։

Ն Ե Ր Ս Է Ս

Կամ ինչպէս Յոյնք Կը գրեն Νέστος, արիական ազգաց շատ հին յատուկ անուններէն է: Այս փառաւոր անունն, որ քաջաբան արիասիրտ մարդկան միայն անունն էր անշուշտ նախապէս, բարդ բառ մըն է նաւ կամ նարա (այր), նալ. յ եւ սանսա (խօսք, բան) մասերով բաղադրուած, եւ իմաստն ալ է այրակրակ խօսք ունեցող: Հնդկաց մէջ այս անունը նա-
րասանսա ձեւն ունի: Նոյն անուան հին երանական ձեւն է՝ Աւեստայի գրոց վկայութեան համեմատ՝ նախրետասնհա, որուն նորագոյն կերպարանքն է պահլաւունի գրամոց վրայ՝ Նարսեն կամ ըստ մեզ Նեսեն: Զրադաշտական մազդէեանի կրօնին աւանդութեանց համեմատ՝ Նախրետասնհա Ահուր-մազդայի հրեշտակի (պառազամաւորի) մը յատուկ անունն էր: Ուրեմն Նեսեն եւ Նարսեն միեւնոյն անունն են, առջինն հնդկական, իսկ երկրորդն երանական ձայնիւ, ուստի եւ երկուքին ալ նշանակութիւնն է արիասու, կորովաբան:

Ա Ս Պ

Միայն բարդութեանց մէջ գործածուած է, որպիսի են ասպասակ, ասպարեզ, ասպասան, պեշասպիկ, ասպես եւայլն: Ասոնք զուտ պարսկերէն բարդք են, ուստի կրնայինք ապահովութեամբ հետեւցնել, որ ասոնց մէկ կազմիչ մասն ալ ասպ պարսիկ آس բառն է: Բայց նաեւ եթէ հին մատենագրութիւնն առանձինն գործածութեամբ հայերէն լեզուին մէջ ընդունած ըլլար, օտարութեան նշաններն այնչափ յայտնի են, որ հայ բնաւ չէր կրնար կերպարանիլ: Բայց նախ քան նենք ու մեկնենք բարդերն որ յիշատակեցինք:

Ասպասակ կը նշանակէ ձիորնրաց կամ արշաւանի ձիոյ: Բարդին առաջին մասն յայտնի է, իսկ երկրորդն իբրեւ բայ շատ գործածական է նոր պարսկերէնի մէջ ساقا ասխաան (ընթանալ): Նոր Պարսիկը գիտէ նաեւ آسپ ասպսակ՝ արագ իր-
րեւ զձի, որ մեր ասպասակ բառն է՝ զոյգն ինչ այլոյլած նշանակութիւնը:

Ասպարեզ նմանապէս ձիւրնքացի կը նշանակէ եւ ասկէ առնուած է նաեւ նոյն բառին երկրորդական նշանակութիւնն, այսինքն ձիւրնքաց մի, այնչափ տեղ, որչափ ձի մը կրնայ վազել, ինչպէս քարնակեց մի, նետնակեց մի: Երկրորդ բարդիչ մասն է նալ. رختن ռիխտան, հրմ. یر رիգ՝ հեղուղ, այն է հոսել, ընթանալ⁽¹⁾: Ասպարէս փոխանակ զ ի այն փոփոխութիւնն է, զոր կը ցուցնեն նաեւ մողէզ եւ մողէս, տարազ եւ տարաւ: Ասոնց ծայրն երեւցող u կը մեկնուի այն միտութեամբ՝ զոր հայ լեզուս կը ցուցնէ ընդհանրապէս հնչող ձայները չհնչողներու փոխելու: Բայց պարսկերէն اسپ ريز ձեւին քով կայ նաեւ اسپ ريس, այսինքն, որչափ կ'երեւայ, նոյն իսկ պարսկերէնն նախնական z ի տեղ s սկսած է գործածել:

Ասպարսսան ի կազմութիւնը շատ ականերեւ է եւ կը նշանակէ կայանի միոյ եւ Աւեստայի կրօնագիրքն ալ ունի նոյն բառն ասպարսսանս ձեւով եւ նոյն իմաստով:

Պեշտապիկ բարդութեան մէջ երկրորդ բաղադրիչ մասն եղած է ասպ՝ իկ մասնիկ յաւելուածով: Պեշ նալ. پش առաջի, առաջի բառն է, զոր ռամիկը փեշ (քղանցք, դրօշակ հանդերձի) հնագոյն հնչմամբն պահած է: Պեշտապիկ, զոր կարծեմ՝ սլարսիկ լեզուն կորուսած է այժմ, կը նշանակէր անտարակոյս իշխանաց առջեւեւ իրեւ շփալիր վագող հեծեալ:

Կը մնայ ասպեճ բարդը լուծել, որուն կազմիչ մասերն եթէ ամբողջ ըլլային, բառին իմաստն երեւան կ'ելլէր: Ասպեճ իրարու յաջորդող երկու չրթնականաց մէկին զեղմամբն ամփոփուած է, ուստի եւ ամբողջական ձեւն էր ասպապեճ որ է ձիւսպեճ այսինքն զրուխ հեծելագորու: Այս բառն ալ, կարծեմ, անհետ եղած է պարսիկ լեզուէն, իսկ Հնդիկը գիտէ բուն նախնական ձեւով՝ ասպապասի:

Վերջապէս ծանօթ Վշտապ եւ Բիւրապ մարդու յատուկ անուանց ծայրն ալ նոյն ասպ բառն է, եւ յաճախ կը հան-

(1) Աս նկատմամբ համեմատէ հայերէն ԹԱճալ եւ ընԹԱճալ, որոնք միեւնոյն ԹԱ. «հոսիլ, ընթանալ» ստմանէն ելած են: Բաղդասէնը նաեւ արդի լեզուիս ՎԹԱՅԼ բայն, որ, ինչպէս յայտնի է, ոչ «ընթանալ» միայն այլ եւ «հոսիլ» կը նշանակէ:

դիպին Աւետայի մէջ: Չենք տարակուսիր նոյնն է նաեւ Հաւնագաւային վերջն. սա թերեւս համաձիւն կամ համացեղ ձիւեր ունեցող նշանակէ:

Ասպարեկն՝ ասպ եւ զիւն մասերէ յօդուած այնչափ յայտնի բարդ մըն է, որ իր վրայ աւելի երկայն խօսելու պէտք չի մնար:

Կը մնայ ասպին օտարութեան ձայնանիշ պատճառներն յառաջ բերել: Միւս քոյր ձեւերուն հետ համեմատելով՝ կը տեսնենք որ նա հնդեւրոպարուն ձեւէն շատ օտարացած եւ յատուկ երանեան նկարագիր առած է: Հնդեւրոպամայր ձեւն է ակվա⁽¹⁾, իսկ ասիականն՝ աւվա, զոր յետոյ հին Բակտրիացիք եւ Պարսիկք՝ իրենց լեզուին օրինաց համեմատ աւապա ըրած են: Ասոնք ու էն վերջ կից վ չկարենալով հանդուրժել՝ զվ պ ի կը փոխեն, որպէսզի արտաբերութիւնը դիւրիննայ. վասնզի ու եւ պ դիւրագոյն կը հնչուին կից քան թէ ու եւ վ, որոնք աննման են իրարու, առջինը չննչող իսկ վերջինը հնչող ձայն ըլլալուն, երբ ու պ հաւասարապէս չհնչող են, ուստի եւ համաձայն իրարու: Իսկ հայ լեզուս որ ալ կից ձայներն երբեք ապ չըներ, ինչպէս պիտի ցուցնենք ստորեւ, ասպն որ այս օրինօք կազմուած է, իբրեւ բնիկ հայերէն չի կրնար ընդունիլ: Հայերէն եթէ ըլլար, հարկ էր առաւ կամ լաւ եւս ասր կամ ասկ հնչել, այլ ասպ ոչ երբեք:

Ս Պ Ի Տ Ա Կ

բառին մայր ձեւն ըլլալու էր, ինչպէս քոյր լեզուաց համեմատութիւնը կը ցուցնէ, ակայսա (եւ հնագոյն եւս ակայսա) որ հայ լեզուին մէջ տակաւ փոխուելով կրնար առիտ կամ ակիտ ըլլալ, այլ սպիտ (եւ ասկէ սպիտակ) ոչ բնաւ:

Մինչդեռ Հնդիկը ակիտս կ'ըսէ, Զանդիկն՝ համաձայնութեան վերոյիշեալ օրինաց հպատակելով՝ նոյն բառը կ'աւանդէ սպիտսա ձեւով, նոյնպէս նոր Պարսիկն *اسپیت* եւ *اسپیت* որ մեր սպիտակն է: Սոյն քննուած բառին արմատն է ակիտ (շողալ, փայլիլ), որ ունի ազգական նոյնանշան ձեւ մըն ալ

(1) *Laws. equus*, այլ քեց համեմատութեամբ, մայրենի կերպարանքը ճշդագոյնս պահած է: Նախնականէն մեծապէս ալլատեցած է նաեւ Յունաց սովորական ծին *ἵππος* միջ կրնայ հաւասար թէ՛ Հեթանոսի եւ Աստուծոյն բառերն եղած եւ երբեմն Ակվա հնչուած ըլլան: Սակայն երկու առջինները վերջին մայր ձեւէն դիւրաւ կը մեկնուին համաձայնութեան կամ նշանադրութեան (*assimilation*,) օրինօք, որ մեծ դեր կը խաղայ լեզուաց փոփոխման մէջ:

անիղ, որմէ ելած են գոթ. hveits եւ նրգ. weiss (ձերմակ) :
 Ուր է ապիսակ եւ ուր weiss, նման գիր ամենեւին չէ մնացեր :
 Այդ հետազոտութիւնք հարկ կը դնեն շուն անասնոյն
 տառալուծութիւնն ընել, որպէսզի աւելի յայտնապէս երեւ-
 այ թէ վերագոյն յիշուած բառերն ստուգիւ պլատարր օ-
 տար են : Ըսինք վերեւ որ առաջ պէտք էր ասը կամ ասկ,
 եւ ապիսակ առիւս (շուրս) կամ սիւս ըլլալ եթէ բնիկ ըլլայ-
 ին : Ահա այս մեր ըսածին ապացոյց են շուն եւ սկունդ,
 որոնք հայագործմ կնքուած են : Քոյր լեզուներու հետ եթէ
 համեմատութեան բերենք, իբրեւ մայր ձեւ շուն բառին կը
 հանենք՝ կիլան, որուն արիականն է սիլան : Այս վերջինը տա-
 կաւ փոխուելով եւ ամիոփոխուելով մեր լեզուին մէջ կրնար ըլ-
 լալ առն (շուն) կամ սկուն (¹), ինչպէս որ իրօք եղած է : Ե-
 թէ ասոյ, ապիսակ հայերէն ըլլային, մենք ալ այս անասնոյն
 անունն՝ ոչ շուն կամ սկունդ այլ սպան ձեւով պահած կ'ըլ-
 լայինք : Թէեւ սկունդ հին մատենագրութեան բառ չէ, սա-
 կայն այնչափ հին է որչափ շուն : Միայն զ յաւելուածն ու-
 նի, զոր սակայն գերմանացի քոյրերն ալ կը ցուցնեն, գոթ.
 hunds. Հաւատարիմ շան անունն ամէն շնդեւրոպացիք պա-
 հած են հաւատարմութեամբ եւ երախտագիտութեամբ : Հա-
 մեմատէ հնդ. սիլան, յն. खुन, սեռ. хунός, լատ. canis. Լիթ.
 շուն, սեռ. շունս, հսլ. սուկս : Զանդիկն սպա (սպան) կ'ը-
 սէ. յայտնի չէ թէ հին Պարսկին ինչպէս կը հնչէր, նպ. Ըս-
 սագ (սէկ) կը կոչուի, ս ի կից պ իշնալով. ուրեմն սագ = սպագ,
 որուն բաւական երախտագիտութիւն կու տայ սպակա՝ որով
 Մարք, ըստ Հերոդոտի վկայութեան, մատակ չունը կ'անուա-
 նէին. — σπάλα τῶν κύνα καλέουσι Μῆδοι. Շուն մեր մէջ ֆան,
 ֆենդ, եւ ֆած ձեւերն ալ ունէր : Քան միայն ֆանատրիկ
 (չնագլուխ) բառին մէջ պահուած է. « ի շանց եւ ի խոզից
 զգուշանալ եւ ի միւսոյ եւս ֆանատրիկ ազգէն գայլոց (¹) » :
 Քենդ եւ սկունդ նոյն զ յաւելուածն ունին եւ հնութեամբ
 նոյնչափ խոր են : Բայց ասոնց վրայ այլուր աւելի ընդարձակ :

(¹) Ծանօթ է որ հայ լեզուն հին Վր Գի կը փոխէ երբեմն. իսկ Գ ե-
 թէ Սի կից գտնուի՝ հարկաւ Կի կը փոխուի, վասնզի Ս եւ Գ անմիասնա-
 կան են : Այսպէս նախընթաց Սի պատճառաւ Գէն յառաջ եկած է Կ հե-
 տեւայ բառերուն մէջ՝ Սկետուր, իՍկ, Սկունդ :

(¹) Ոսկ. Մ. Ս. էջ 369. — Յոյն բնագիրն այս բառին դիմաց πογ-
 ρότερον (γένος τοῦτο τῶν λύκων եւ միւս եւս ՉԱՐԱՅՈՅՆ ազգ գայլոց)
 կը դնէ : «Քանատրիկ» թէեւ բուն «չնագլուխ» կը նշանակէր, սակայն եւ-
 րոգորական իմաստ մըն ալ (վասթարագոյն, չարագոյն) կրնար թափաւ ա-
 ռած ըլլալ : «Շնագլուխ» նշանակութեան կարեւորութիւն կու տայ՝ «քա-
 նատրիկ» բառին գայլերուն վերադիր տրուին :